

Kriz karşısında Zizek

Kurtar Tanyılmaz

Kitap Eleştirisi

*Önce Trajedi Sonra Komedi
ya da 2008 Finansal Krizi*

Slavoj Žižek

Encore Yayınları, İstanbul, 2009

Çev. Mehmet Öznur

1- Giriş

Eğer biri dünya ölçeğinde Marksist akademik dünyada ilgi odağı haline gelmişse, solda bir popülaritesi varsa, radikal solcu olarak kapitalizme karşı mücadele etmek ve bunun için de Lenin'e ve Marx'a kulak vermek gerekir diyorsa, durup o kişiye elbette kulak vermek gerekir. Zira kapitalizmin ötesine geçmeyi hayal ettiren, bunun için gerekli içgörüyü kazandırmayı hedefleyen ve bu doğrultuda durup dinlenmeden, sürekli ürün veren her kimse dinlenmeyi hak eder.

Slavoj Zizek¹ 90'lı yıllardan günümüze sol aydınlar arasında bu özellikleri ile öne çıkanlardan biri. Bunun için youtube arama motoruna Zizek yazmak bile yeterlidir. Zizek'i çeşitli videolarda Buenos Aires'te bir üniversitenin hıncahınc dolu amfisinde konuşma yaparken, Occupy Wall Street'te mücadele edenlere seslenirken ya da orada burada onlarca söyleşi yaparken görebilirsiniz. En son Türkiye'de Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde ağzına kadar dolu, çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu geniş bir kalabalığa hitap eden ve herkesi ağzı açık dinletebilen bir karizmaya sahip biri Zizek.

İster şarlatan, maskara, meddah, ister “felsefenin süperstarı”, “modern çağın Sokrates'i” vb. olarak nitelendirilsin, başta solcu gençler olmak üzere geniş kesimler üzerinde etkisi olan Zizek, sadece 80'lerden itibaren çeşitli yerlerdeki söyleşileri ya da yazıları ile değil, “Zizek Araştırmaları” adı altında hakkında bir akademik disiplin ve uluslararası bir yayınlı başlı başına ilgi odağı olmuş durumda. Sanki hiperaktif bir çocuk gibi “one man show” (tek kişilik gösteri) yapan bu adamı “bu kadar cazip kılan ne?” sorusuna psikanalizi, Marksizmi ve felsefeyi, fıkralar ve pop kültürle birlikte bağdaştırıp sunabilme becerisi denebilir. Zizek köktendincilik, hoşgörü, politik doğruluk, küreselleşme, öznelilik, insan hakları, Lenin, postmodernizm, Alfred Hitchcock vb. hemen her konuda yazabilen biri. Terry Eagleton'un ifadesiyle:

Zizek'in kendisi tek bir paragrafta Hegel'den Jurassic Park'a, Kafka'dan Ku Klux Klan'a atlayabilen, hem ürkütücü derecede üretken hem de baş döndürecek kadar çok yönlüdür.²

Ancak on günümüzde asıl cazibesini kazandıran, başkaları tarafından “yeni solun süperstarı” olarak tanımlanmasına yol açan şey kapitalizm eleştirisi ve yaygın liberal ve postmodern akademik fikirlere meydan okumasıdır. Kendisini “radikal solcu” ve “eski moda Marksist” olarak tanımlayan Zizek, içinden geçmekte olduğumuz iktisadi kriz döneminde radikal bir düşünür olarak her zamankinden daha çok revaçta. Occupy Wall Street eylemlerinde yaptığı konuşmada dinleyicilerini şöyle cesaretlendiriyor: “biz rüya görenler değiliz. Bizler kâbusa dönüşen bir rüyadan uyananlarız”.

Zizek gibi hemen her konuda bir şey söyleyen, üstelik de bunu psikanalitik

¹ Türkçe'de yerleşik olarak Zizek şeklinde kullanıldığı için ismi bu şekilde yazmayı uygun gördük. Aslında doğru yazılışı Žižek ve okunuşu da Jijek olacaktır.

² T. Eagleton, *Aykırı Simgeler*, çev. A. Şirin Okyayuz, Epos yay., İstanbul, 2006, s. 205.

yorumlarla harmanlayan birini Türkçe’de de yayınlanmış çok sayıda kitabı, yazdığı onlarca makalesi üzerinden değerlendirmek hem bu yazının hem de yazarın haddini aşması olacaktır. Bizim bu yazıda niyetimiz sadece Zizek’in dünya ekonomik krizi üzerine değerlendirmelerini ve buradan vardığı politik sonuçları ele aldığı kitabını eleştirel bir gözle değerlendirmektir.

Zizek her ne kadar çeşitli söyleşilerinde ve yazılarında kendini liberallerden olduğu kadar postmodernistlerden de ayırtmaya çalışsa da, son zamanlarda ekonomiyi ihmal ettiği özeleştirisini yapsa da görüşlerinde post-Marksizm’in temel varsayım ve önermelerine yaslandığını aşağıda göstermeye çalışacağız. Şimdilik Terry Eagleton’ın “Zizek, psikanalitik anlayışını ırkçılık, milliyetçilik, anti-semitizm, totalitarizm ve ticari biçime uygulayan bir post-Marksisttir”³ ifadesini ikna edici bulmayanlara bir de post-Marksizmin önde gelen temsilcileri Hardt ve Negri’nin temel yapıtları *İmparatorluk* kitabının arka kapağında Zizek’in kendisinin yazdıklarını hatırlatalım: “Hardt ve Negri’nin ortaya koyduğu şey, çağımız için *Komünist Manifesto*’yu yeniden yazmaktan hiç farklı değil”. Bu tespitlerden hareketle söz konusu akımın dünya çapında önde gelen bir temsilcisinin dünya ekonomisinin içinden geçtiği çalkantılı kriz dönemine ilişkin tespitleri, hele yukarıda belirttiğim gibi geniş kitleleri etkileme potansiyeli barındırıyorsa, göz ardı edilmemeli, bilakis devrimci Marksistlerin de gündeminde yer almalı ve eleştirel bir gözle değerlendirilmeli.

Dünya ekonomisinin uzun ve yapısal krizinin önemli evrelerinden biri olan 2008 finansal krizi üzerine söyledikleri ve hangi çözüm önerilerinde bulunduğunu kavramak bakımından 2008 finans krizi sonrasında kaleme aldığı *Önce Trajedi Sonra Komedi* (bundan sonra ÖTSK denecek) kitabı yazarın temel görüşlerini değerlendirebilmek bakımından oldukça iyi bir başlangıç noktası sunuyor. Bununla birlikte Zizek’in görüşlerini dağınık bir tarzda ifade etmesi ve tabir caizse daldan dala atlaması nedeniyle bu yazıda sadece kitapta belirtilen görüşlerine değil, aynı zamanda değişik yerlerde yaptığı söyleşi ve röportajlardaki görüşlerine de başvuracağız. Yazı şu bölümlerden oluşuyor: Önce Zizek’in kitabında beş bölümde ifade ettiği görüşleri özetleniyor. İkinci bölümde Zizek’in toplumsal değişimi açıklayan düşünce akımları içindeki konumundan hareketle günümüz kapitalizmini algılayışı ve onu değiştirmeye dönük politika önerileri eleştirel bir değerlendirmeye tâbi tutuluyor. Son bölümde ise kitabın genel bir değerlendirmesi ile varılan sonuçlar özetleniyor.

3 T. Eagleton, a.g.e., s.211.

2- Finansal kriz hakkında Zizek ne diyor?

“A salak, bu politik ekonomidir!”

Zizek’in kitabının çıkış noktasını, *Tarihin Sonu* kitabının yazarı Fukuyama’nın 1990’lardaki ütopyasının, yani liberal demokratik toplum tasavvurunun iki kez duvara toslanmış olması oluşturuyor: Önce 2001’deki 11 Eylül saldırıları ve sonra 2008’deki finansal çöküş. Ya da Önce Trajedi Sonra Komedi. Şöyle diyor Zizek: “2008 finansal çöküşünün bir tarihsel değeri varsa, o da Fukuyama’nın ütopyasının ekonomik özelliğinin çöküşüne işaret etmesidir”.⁴

Zizek “küresel kapitalizmin işleyişinin mantık dışı” olduğunu, finansal çöküşün bunu açığa çıkardığını ileri sürüyor. “Bankaları kurtar” çağrısını gıda krizinde fakir ülkelere yapılacak yardım talebi ile karşılaştırınca küresel kapitalizmin mantık dışılığına önem vermemenin imkânsız olduğunu belirtiyor.⁵ Zizek bu mantık dışı işleyişin arkasında yatan politik ve ideolojik etkenlere özel bir önem atfediyor, gerek finansal krizin ortaya çıkmasında gerekse neoliberalizmin doğurduğu toplumsal sorunlarda politik etkenlerin belirleyici olduğunu ileri sürüyor. Kitabının ilk bölümünün başlığı da (Bu *politik* ekonomidir, salak!) bu bakış açısına gönderme yapıyor. Zizek şöyle diyor:

Eğer bakışımızı küresel gerçeklik boyutunda genişletirsek politik kararların uluslararası ekonomik ilişkilerin temel dokusunu ördüğünü görürüz.⁶

Bütün bunlar tarafsız bir piyasanın olmadığını işaret eder: her özgül durumda piyasanın koordinatları hep politik kararlarla düzenlenir.⁷

Zizek’e göre, “borsanın çöküşünün kendisi de güçlü devlet müdahalelerinin sonucu”dur.⁸ Finansal çöküş biçiminde açığa çıkan bu mantık dışı işleyiş, Federal hükümetin kurtarma planıyla durumdan (finansal çöküşten) sorumlu olanlarla (“Wall Street”) mortgage ödeyen sıradan insanların (“Main Street”) karşı karşıya gelmesine yol açmaktadır. Zizek’e göre, finans yöneticilerinin spekülâtif faaliyetleri de hükümetin Kurtarma Planı da bir tür “ahlaki sorumsuzluk” olarak nitelenebilir. Zizek söz konusu ahlâki sorumsuzluğun aslında

4 ÖTSK, s. 10.

5 ÖTSK, s. 47.

6 ÖTSK, s. 20.

7 ÖTSK, s. 21

8 ÖTSK, s. 20.

kapitalizmin en temel yapısına kazınmış olduğu görüşündedir.⁹ Şirket yöneticileri hatalı kararlar vermekte (Wall Street), faturayı sade vatandaş ödemektedir (Main Street).

Kitabın küresel kapitalizmin ve finansal krizin yan etkilerini ele aldığı ilerleyen bölümünde de Zizek, Kongo'dan İzlanda'ya verdiği örneklerle politik kararların (ABD hükümetinin kararları, AB'nin teşvik politikaları vb.) uluslararası ekonomik ilişkilerdeki belirleyici rolüne gönderme yapıyor. Kongo'daki iç savaşta Batılı liberal güçlerin suç ortaklığına, buradaki doğal kaynakların sömürülmesinde Batılı yüksek teknoloji şirketlerinin başarılı yöneticilerinin payına değiniyor. Keza banka yöneticilerinin hatalı kararlarının doğurduğu sonuçlara ilişkin bir diğer örnek de finansal çöküşün İzlanda ekonomisi üzerindeki etkileri hakkındadır:

Devasa finansal-piyasa-çalkantıları ve sınırlı büyüklükteki “gerçek ekonomi” arasındaki uyumsuzluk zenginlikleri küresel finansal piyasaya entegrasyonlarına bağlı küçük ülkeler söz konusu olduğunda tuhaf bir oransızlığa dönüşür. İşte çöküşten en sert nasibini alan ülke İzlanda burada örnek olgu.¹⁰

A salak, bu ideolojidir!

Kitabın izleyen bölümünde Zizek burjuva ideolojisinin ve hegemonyasının krizde önemli rol oynadığı görüşünü dile getirir. Zizek'e göre “Kapitalizm anlamın bütünselliğini yıkan ilk sosyo-ekonomik düzen”¹¹ olduğundan “sorun anlam konusundadır”. “Kapitalizm öznelerini rüyalarla büyüleyen bir sistem” olduğundan¹² krizin asıl nedeni onun nasıl algılandığıdır. Zizek kapitalizmde ideolojinin belirleyici rolünü şu şekilde ifade eder:

Finansal çöküş ayık bir an bulabilecek, rüyadan uyanabilecek mi? Tamamen onun nasıl sembolize olacağına, nasıl bir ideolojik yorum ya da hikâyenin kendini empoze ederek krizin genel olarak nasıl algılanacağını belirlemesine bağlı.¹³

Zizek'e göre krizde hâkim ideolojinin görevi, çöküş suçunu ikincil faktörlere (çok gevşek yasal düzenlemeler, büyük finansal kurumlardaki bozuk-

9 ÖTSK, s. 18.

10 ÖTSK, s. 43.

11 ÖTSK, s. 31.

12 ÖTSK, s. 33.

13 ÖTSK, s. 25.

luk vs.) yükleyecek bir hikaye uydurmaktır.¹⁴

Nasıl baştan başlamalı?

Zizek cevap aradığı “Ne Yapmalı?” sorusuna kitabın üçüncü bölümünde geçmişle hesaplaşarak yönelme çabası içinde görünmektedir:

1989’un “belirsiz faciası”ndan sonra kesinlikle “baştan başlamak” zorundayız, örneğin XX. yüzyılın devrimci çağının (1917’den 1989’a, ya da daha kesinlikle 1968’e kadar süren) “temelleri üzerine daha fazla yapılanma” değil, başlama noktasına, “aşağı inip” yeni bir yol seçmemiz gerekir.¹⁵

20. yüzyılda Sovyet Devrimi’nin başarısızlığını açıklamaya girişirken de devrimci süreçte geri çekilmek üzerine Lenin’in tırmanma benzetmesine başvurur. Lenin’i edebiyatçı Beckett’ten hareketle yorumlar: “Dene tekrar. Yenil tekrar. Daha kötü yenil”.¹⁶ Lenin’in tırmanma benzetmesinden hareketle “tekrar tekrar baştan başlamak” gerektiğini ileri sürer. Ona göre Kierkegaard’ın terimleriyle yorumladığı devrimci süreç aşamalı bir ilerleyiş değildir, bir tekrar hareketidir o, tekrar tekrar *başlangıcı tekrarlama* hareketidir.¹⁷ “Bu yenilgi anında işte ne olduğudur: Belirli devrimci bir deneyimin yolculuğu bitmiştir, ama gerçek seyahat, tekrar başa dönme işi şimdi başlar”.¹⁸

Öte yandan Sovyet Devrimi’nde Leninizm ile Stalinizm arasında da bir ayırım yapar. Leninist diktatörlüğü, Stalinist “totaliterlik”ten ayrı tutmak gerektiği görüşündedir.¹⁹ Sandor Marai’ye atıfla, “En şiddetli Leninist diktatörlükte bile devrime karşı olanlar konuşma (halka açık) haklarından acımasızca yoksun bırakıldılar, sessiz kalma haklarından yoksun bırakılmadılar”²⁰ der. Ayrıca Leninizm ile Stalinizm arasındaki başka bir farka da değinir: “Lenin için toplum açık bir şekilde kabul edilmiş acımasız bir iktidar mücadelesinin alanıdır, Stalin için ise bu mücadele (sağlıklı) toplumun ondan dışlanmış şeye (mikroplar, haşaratlar, “insandan aşağı hainler”) karşı mücadelesi olarak yeniden tanımlanmıştır”.²¹ Sovyet rejiminin dik-

14 ÖTSK, s. 26.

15 ÖTSK, s. 77.

16 ÖTSK, s. 59.

17 ÖTSK, s. 59-60.

18 ÖTSK, s. 60.

19 ÖTSK, s. 62.

20 ÖTSK, s. 62.

21 ÖTSK, s. 63.

tatörce doğasına da²² değinen Zizek “Lenin’den Stalin’e bir geçiş kaçınılmaz mıydı?” diye sorar. Zizek bu soruya olumlu cevap verir gibidir. “Lenin’in zayıflığı onun ‘bürokrasi’ sorununu ya da ‘bürokrasiyi’ sorun olarak görmesi ama onun etkinliğini ve asıl boyutunu hafife almasıydı”.²³ Zizek’göre

Lenin’in Stalin’e karşı son mücadelesi iyi adamın kötü adamla dövüşmesinin bir melodramı değil, kahramanın kendi politikasının ürünüyle dövüştüğünün ve geçmişteki yanlış kararların bu ölümcül uygulanmasını durdurmak için artık çok geç kaldığının farkına varma trajedisidir.²⁴

Çünkü Zizek Sovyet Devrimi’nde politik iktidarın toplumsal temelden yoksun olarak ele geçirildiği kanısındadır. Bu konuda Moshe Lewin’e (*Lenin’in Son Mücadelesi*) atıfta bulunur:

Yani Bolşevikler onların politik iktidarının belirli bir toplumsal temelden yoksun olduğunun farkına çok çabuk vardılar: Yönetimlerini dayandırdıkları işçi sınıfının çoğu İç Savaş’ta yok olmuştu, dolayısıyla onlar bir şekilde toplumsal temsilin bir “boşluğu” içinde yönetiyorlardı. Fakat kendilerini bir topluma isteklerini empoze eden “saf” bir politik güç olarak görmeleri, devlet bürokrasisi, (olmayan sahibin yerine geçici olarak bakan) üretici güçleri de *de facto* “sahiplendiğinden” gözden kaçırdıkları gücün nasıl gerçek toplumsal temel haline gelebileceğiydi.²⁵

Özetle Zizek bu “boşluğu” devlet bürokrasisinin doldurduğu ve Stalin gibi bazılarının da devrime ihanet ettiklerini ileri sürer.

Ne yapmalı?

Zizek kitabının son bölümünde liberal demokrasinin sınırlarına ve “Komünizm Düşüncesi”nin güncelliğine işaret eder. Her ne kadar ilkinde trajedi ikincisinde komedi olsa da Zizek’e göre “bugün çoğunluk *Fukuyamacıdır* (...) zira liberal-demokratik kapitalizm bilinen bütün alternatiflerden daha iyi işlemektedir.²⁶ Oysa Zizek yaşanan finansal krizle birlikte aslında kapitalizmle demokrasinin boşanmakta olduğunu ileri sürmektedir. Bunun anlamı refah devleti kalıntısı bazı kamusal mal niteliğindeki

22 ÖTSK, s. 65.

23 ÖTSK, s. 71.

24 ÖTSK, s. 71.

25 ÖTSK, s. 70.

26 ÖTSK, s. 33.

ortaklıklar (commons) ile özel sektör arasında bir savaşın ortaya çıkmasıdır. Zizek şu soruyu sorar:

(...) en önemlisi yiyecek, su, enerji, doğası içinde çevre, kültür, eğitim, sağlık... Eğer piyasaya bırakılmazlarsa bunların önceliklerine kim karar verecek? İşte burada Komünizm sorusu tekrar ortaya atılmalıdır.²⁷ Komünizm düşüncesinin canlandırılmasını haklı çıkaran şey bu ortaklıklara yapılan referanstır.²⁸

Zizek günümüzde hala Komünist Düşünce’de ısrar edilmesini bugünün küresel kapitalizminin sonsuz üremesini önleyebilecek yeterince güçlü antagonizmalar içermesine bağlar:

Böylesi dört antagonizma var: *Çevresel* facia tehdidi, *özel mülkiyetin* sözde “entelektüel mülkiyet” için uygunsuzluğu, yeni *tekno-bilimsel gelişmelerin* (özellikle biyo-genetikte) sosyo-etik sonuçları ve son ama önemsiz olmayan ise *ayrımçılığın yeni biçimleri*, yeni Duvarlar ve gecekondular.²⁹

Zizek, Hardt ve Negri’nin ortaklıklar olarak adlandırdıkları şeyde “Dışlanmışları İçerdekilerden ayıran aralık olan bu sonuncu özellik ve diğer üçü arasında nitel bir fark olduğu” kanısındadır. Dört antagonizma serisinde İçerdekiler ve Dışlanmışlar arasındaki antagonizma en önemli olanıdır. Sadece dördüncü antagonizma yani Dışlanmışa referans Komünizm terimini haklı çıkarır. O olmadan bütün ötekiler yıkıcı yanlarını kaybeder.³⁰

Zizek’e göre kriz karşısında çözüm olarak “sosyal hizmetlerden geriye kalan ne varsa ona sahip çıkılmalıdır: eğitim, sağlık”.³¹ Zizek’in önerisi daha fazla yurttaş katılımı (“küresel vatandaşlık”) ile doğa, eğitim, biyogenetik, bilgisayar ağları gibi kamusal mallara sadece toplumun sahip olması ve onları denetlenmesidir. Liberal-demokrasinin daha radikal temellerde geliştirileceği böylesi bir sürecin politik öznesi ise artık proletarya değil, “dışlanmışlar”dır:

Bizi birleştiren “zincirlerinden başka kaybedecek hiç bir şeyi” olmayan klasik proleter benzetmesinin aksine *herşeyi* kaybetme tehlikesiyle karşı

27 ÖTSK, s. 50.

28 ÖTSK, s. 85.

29 ÖTSK, s. 84.

30 ÖTSK, s. 85-86.

31 ÖTSK, s. 45.

karşıyayız (...) bir şekilde hepimiz dışlandık, hem doğadan hem de simgesel özümüzden.³²

İşte demokrasinin iksiri şudur: Sabırlı görüşme ve taviz. Burada kaybolan bir şey var ki o da proleter konum, Dışlanmış içinde cisimlenen evrensellik konumudur. Yeni kurtuluşçu politika artık belirli bir toplumsal failin eylemi değil farklı failerin patlayıcı bağdaşması olacaktır.³³

Zizek “dışlanmışlar”ın bu mücadelesinde solcu entelektüellere ayrı bir rol verir gibidir.

İktidarı ele geçirmek için kısa da olsa bir olanak yaratacak belirsiz bir toplumsal parçalanma fırsatını sabırla bekleme döngüsünü kırmak gerektiği³⁴ görüşündedir:

Uzun süredir özlenen radikal sosyal değişimi uygulayacak yeni devrimci faili çaresizce bekleyen Solcu entelektüellere verilecek tek bir cevap var o da, eski bir Hopi deyişi: “bizim beklediğimiz biziz”.

3- Eleştirel değerlendirme

Bu bölümde Zizek’in yukarda özetlediğim görüşlerini aynı mantık akışı içinde eleştirel bir gözle değerlendirmeye çalışacağım.

Akıllım, bu politik ekonominin eleştirisidir!

Zizek post-Marksistlerin günümüz kapitalizmini kavramada politik-ideolojik düzeyi merkeze koyan yaklaşımlarını benimsemiştir. Buna göre kapitalizmde krize yol açan nedenler politik kararların bir ürünü olup, söz konusu kararların kendisi ise aslında ideolojik-söylemsel düzeyin bir yansımasıdır. Marx’ta kapitalist üretim tarzına özgüllüğünü veren üretim ilişkilerindeki emek-sermaye çelişkisinden hareketle, kapitalizmin uzun dönemli gelişme eğiliminin kâr oranlarının düşmesiyle sonuçlanmasına dayalı açıklama tarzını bir kenara bırakan Zizek, krizi üretim alanındaki sömürü ve çelişkilerin değil, ideolojik düzeyin (“ahlaki sorumsuzluk”) bir sonucu olarak ele alır. Sermayenin önündeki engel sermayenin kendisi değil, sermayenin “ahlaki sorumsuzluğa” dayalı politikalarıdır: “Mevcut kriz kapi-

32 ÖTSK, s. 88.

33 ÖTSK, s. 87-88.

34 ÖTSK, s. 79-80.

talizmin krizi değildir, bir ahlâk krizidir”.³⁵

Zizek’e göre, kapitalizmin bunalımı ne kadar iktisadi belirlenimler içeriyor gibi görünse de, daha derin temelinde ideoloji sorunsalı yatmaktadır. Zizek her şeyin burjuva ideolojisinin egemenliği altında olduğu ve ortada tercih şansının kalmadığı görüşündedir: “bir göktaşının dünyaya çarpması sonucu dünyada bütün yaşamın duracağını tahayyül ederiz de kapitalizmde küçük bir değişim olacağını tahayyül edemeyiz”.³⁶

Bunun anlamı kapitalizmde bile emek değer teorisine dayalı hareket yasalarının yerine, anlam ve işaretlere dayalı dilin hareket yasalarının belirleyici rol oynadığıdır. Daha da açık ifade edelim. Bu yaklaşımın mantığına göre tarihin itici gücü emek değil, arzudur! Zizek’in bu “ideolojik determinizme” dayalı görüşünün arkasında birçok post-Marksist tarafından da paylaşılan “sanayi-sonrası toplum” düşüncesi yatmaktadır. Kısaca özetleyecek olursak: Günümüz kapitalizmde artık Marx’ın değer yasası geçerli değildir, çünkü yeni teknolojilerle (“enformasyon devrimi”) birlikte bilgi emeği mallara değer katan kilit etken haline gelmiştir; artık “maddi olmayan emek” harcanan emek zamanla ölçülemez. Post-Marksistlere göre devrimci bir dönüşüm “maddi olmayan emeğin” ortaya çıkmasıyla birlikte ancak bugün “nesnel biçimde olası” hale gelmiştir. Bu maddi olmayan emek, iki kutup arasında uzanır: entelektüel emekten (fikir, metin ve programların üretimi vb.) duygusal emeğe (doktorlar, bebek bakıcıları, hostesler tarafından icra edilen). Bu gelişmenin en önemli sonucu bu kavrayışa göre sermayenin emek üzerinde kurduğu tahakkümün artık üretim sürecindeki sömürüye değil, dolaşım alanında başta bilgi emeği olmak üzere kamusal malların mülkiyetine el koyan tekellerin elde ettikleri ranta dayanmasıdır:

Bill Gates, nasıl Amerika’nın en zengin adamı oldu? Zenginliğinin, Microsoft’un sattığı ürünlerin üretim maliyetleriyle hiçbir ilgisi yok: yani bu durum, rakiplerinden daha ucuza iyi yazılım üretmesinin ya da işçilerini daha başarılı sömürmesinin sonucu değil (Microsoft, bilgi işçilerine göreceli yüksek maaşlar veriyor). Olay bu olsaydı, Microsoft çoktan iflas etmiş olurdu: insanlar, Microsoft ürünleri kadar iyi ya da onlardan daha iyi olan Linux gibi ücretsiz sistemleri tercih ederlerdi. İnsanlar hâlâ Microsoft yazılımlarını satın alıyor, çünkü Microsoft kendisini, Marx’ın “toplumsal bilgi” dediği ve bilimden pratik uzmanlığa kadar bütün biçimlerinde kolektif bilgi anlamına gelen şeyin somut bir örneği olarak neredeyse tüm alanı tekeli altına alıp adeta evrensel ölçüt olarak dayatmış durumda. Gates, toplumsal bilginin bir

35 <http://dergestiefeltekater.blogspot.com/2012/01/slavoj-zizek-und-sein-vortrag-in.html>

36 <http://dergestiefeltekater.blogspot.com/2012/01/slavoj-zizek-und-sein-vortrag-in.html>

kısmını etkili şekilde özelleştirdi ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan ranta el koyarak zengin oldu. Sonuç, Marx'ın umuyor görüldüğü biçimde kapitalizmin kendi kendini tasfiyesi değil, emek sömürüsüyle yaratılan kârın, bilginin özelleştirilmesi vasıtasıyla el koyulan ranta aşamalı dönüşümüdür.³⁷

Zizek'e göre günümüz kapitalizmi açısından kilit kavram sömürü değil, kamusal mallara rant amaçlı el koymanın sonucu oluşan dışlanmadır!

Dışlanmışlar ile Bütünleşmişler arasındaki bu çelişki ta baştan sömürü üzerinden belirlenmez. Elbette daima sömürülenler vardır. Günümüz kapitalizminde klasik, düzenli işçiler artık çoğunluğu oluşturmamaktadır. (...) Bu bağlamda Marx'ın düşündüğünden daha radikal olan proletaryanın yeni biçimleri ortaya çıkıyor.³⁸

Bu nedenle Zizek'e göre kriz de aslında kamusal malların kullanımından dışlanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tespitler bize Zizek'in sınıfsal ilişkiyi dolaşım alanında ortaya çıkan bir sorun, adil olmayan bir gelir bölüşümü sorunu olarak ele aldığını göstermektedir. Zizek bu durumun temelinde ideolojiye dayalı bir ahlaki sorumsuzluk bulunduğunu düşündüğüne göre, söz konusu eşitsizliğin insanların daha az hırslı ve daha fazla etik davranarak giderileceğini varsaydığını da düşünebiliriz.

Zizek günümüz kapitalizminde değer yasasının geçersizliği, gayri-maddi emeğin/üretimin belirleyici olması gibi diğer post-Marksistlerle de paylaştığı varsayımlardan hareketle yeni kapitalizmde sınıfsal ilişkilerde de bir dönüşüm yaşandığını ileri sürmektedir. Ona göre kapitalist sınıf ücretli burjuvaziye, işçi sınıfı da "dışlanmışlar"a dönüşmektedir. Küresel kapitalizmde yeni bir sınıfsal bölünmeden söz edilecekse, kutbun bir ucunda süper zenginler, öteki ucunda Dışlanmışlar yer almaktadır.

Zizek günümüz kapitalizminin bu değişen yapısından hareketle (artık zihinsel emek belirleyici!) artık ekonominin işleyişinin de ideoloji ve yanılısamaya dayalı olarak yeniden üretildiğini öne sürer:

Fukuyama gibi biri ekonominin işleyişinin, insanların ideolojik tutumlarına ne ölçüde bağlı olduğunu sorar, birbirlerine güveniyorlar mı, ne düşünüyorlar vs. Büyük bir yanlış söylenti bugün küçük bir ülkeyi neredeyse mahvedebilir. Her şeyin psikolojiye falan çözündüğünü söylemiyorum. Hayır, kritik nokta, ekonominin kendisinin, işlemek için ne ölçüde ideolojik tutumlar gerçeğine

37 <http://gercegingunlugu.blogspot.com/2012/01/ucretli-burjuvazinin-baskaldrs.html>

38 <http://www.heise.de/tp/artikel/32/32157/1.html>

bağlı olduğunu görmekte. İşte beni büyüleyen bu.³⁹

Burada Zizek'in ikircikli olduğu bir sorun, ideolojiye bu kadar başat rol veren birinin başka bir yerde "politikacılar piyasa dininin peşinden gidiyorlar" demesidir.⁴⁰ Demek ki her şey o kadar da politik ve ideolojik değil! "Piyasanın dini" olarak değer yarası gerek sermayenin gerekse onlar adına işleri yoluna koymaya çalışan politikacıların tepesinde "Demoklesin kılıcı" gibi sallanıyorsa, salt ideolojiye dayalı açıklamaların da sınırları olduğunu kabul etmek için yeterince nedenimiz var demektir. Zizek aslında başka bir söyleşisinde "daha ziyade sormamız gereken hangi toplumsal ve iktisadi koşullar Madoff'u⁴¹ öyle davranmak zorunda bıraktı?" sorusuyla⁴² daha doğru bir yöne meyledebilecekken, bu soruya kapitalist üretim ilişkileri temelinde bir cevap aramak yerine ideoloji-kültür alanına ("ahlaki sorumsuzluk") kayarak cevap vermektedir.

Zizek'in krizin çözümünün de ideoloji alanında gerçekleşebileceği görüşünde olduğunu belirtmişti: "bugün kazanılması gereken kavga, her zamankinden daha çok, ideolojik olandır".⁴³ Zizek'in dünya ekonomik krizine ilişkin açıklamasında ideolojiye belirleyici önem vermesi, kendisi ne kadar "Sermaye yaşantımızın Gerçek'idir"⁴⁴ dese de, sermayeyi her ne kadar dışsal bir gerçeklik olarak alsa da, toplumsal ilişkileri asıl yapılandıranın "Sermayenin Düzeni" değil, bilinçaltı, arzu ile babanın temsil ettiği iktidar arasındaki etkileşime göre şekillenen ideoloji ("simgesel düzen") olduğunu varsaydığı anlamına gelir.

Zizek bize bu ideolojik kafesten kurtuluşun ancak "rüyadan uyanma" ile mümkün olacağını söylemektedir. Aksi takdirde ideoloji insanları uyutmaya devam edecektir, rüyalar aleminden, yanılısalar dünyasından ("simgesel düzen") başka türlü çıkış yok gibidir. Halbuki bu "esaretin" sınırları vardır, özellikle de kriz dönemlerinde. Zira özellikle kriz dönemlerinde zorlaşan yaşam koşulları bir "sınıf bilinci" olsa da olmasa da insanları mücadeleye

39 <http://dunyadanceviri.wordpress.com/2009/10/29/slavoj-zizek-ile-roportaj-tam-metin-jonathan-derbyshire/>

40 <http://www.3sat.de/page/?source=/kulturzeit/themen/136857/index.html>

41 Amerikan tarihinin en büyük yolsuzluklarından birine adını yazdıran Bernard Madoff, 2008'de patlak veren ekonomik krizde Wall Street'te yaptığı spekülasyona dayalı işlemler sonrasında batan ve mahkum olan yatırımcıdır.

42 <http://www.3sat.de/page/?source=/kulturzeit/themen/136857/index.html>

43 <http://dunyadanceviri.wordpress.com/2009/10/29/slavoj-zizek-ile-roportaj-tam-metin-jonathan-derbyshire/>

44 ÖTSK s.47.

sevk edebilir. Mücadelenin somut koşullarında ideolojik hegemonya ve onun dayandığı bilinçdışı engellere rağmen kitleler Sermaye Düzeni'ne isyan edebilirler.

Bu noktayı biraz açalım: Zizek'e esin veren Lacan her tür iktidar gibi meşru iktidarların da hep simgeye dayandığını ileri sürer.⁴⁵ Ancak iktidarın simgesel bir boyutu olduğu doğru olmakla birlikte, bu onun tek boyutu değildir. Bu konuda sosyalist-feminist yazar Lynne Segal polis iktidarı örneğinden hareketle Lacan'ın simgesel önceliğe verdiği önemin neden inandırıcı olmadığını gösterir. Lacan'a göre, polisin kendisi de tersini düşünse bile, iktidarı kaba güce dayanmaz: Diğer tüm iktidarlar gibi bu da simgeye dayanır. Bu nedenle, karışık dönemlerde bir adam size gelip "Polis!" diyerek bir kart gösterirse, kuzu kuzu sizi tutuklamasına izin verirsiniz; başka bir durumda size elini sürdüğü anda suratına bir yumruk atardınız.⁴⁶ Peter Dews'a atıfla Segal bu düşüncenin tamamıyla yanlış olduğu görüşündedir.

Dews'ın da karşı çıktığı gibi, polisle öğrenciler arasında bozulmaz bir anlaşma yoktur. Lacan'ın da görmüş olması gerektiği gibi, böyle bir kimlik kartı boyun eğmeye zorlayabileceği gibi saldırganlığa da davetiye çıkarabilir: Vive Mai 68! Simgesel iktidar diğer toplumsal etkilerden tamamıyla yalıtılmış bir biçimde işlemez.⁴⁷

Zizek'in bazılarını (Occupy Wall Street, Londra, Yunanistan isyanları, Fransa ve İspanya'daki grevler, Arap Baharı) yücelttiği, bazılarını ise (örneğin Londra'da isyan edenlerle "dünyanın bütün mağaza talancıları, birleşin!" diyerek dalga geçiyor) anlaşılmaz bir şekilde yerin dibine batırdığı günümüzün isyanları kitlelerin tüketim ve açgözlülüğe dayalı neoliberal ideolojinin her zaman tutsağı olmayabileceklerinin, sermayenin her türlü manipülasyonuna rağmen ayaklanabileceklerinin somut kanıtlarıdır. Hiç kuşku yok, işçi sınıfı bugün burjuva toplumuyla "devletin ideolojik aygıtlarının" etkisi altında her zamankinden daha fazla bütünleşmiş durumda. Ancak bütünleşmenin asıl nedeni bu ideolojik esaret değil. Kitleler yine de – her zaman olmasa da - ayaklanıyor. Sorun, bu isyan dalgalarının bir sınıf bilincine tercüme edilememesi ve politik ve örgütsel bir sonuç vermemesi!

Tarihte işçi sınıfının her büyük çaplı yenilgisi sonrası tekrar gündeme gelen, Frankfurt Okulu'ndan post-Marksistlere kadar uzanan, "biireylerin

45 L. Segal, *Ağır Çekim – Değişen Erkekler, Değişen Erkeklikler*, çev. Volkan Ersoy, Ayrıntı yay., İstanbul, 1992, s. 125.

46 Lacan'dan aktaran L. Segal, a.g.e., s. 126.

47 L. Segal, a.g.e., s.126

saldırgan, iktidar hırsıyla dolu güdülerinin olması toplumsal devrimden sonra da devam eder, bu da totaliter bir toplum üretir” görüşü, Zizek’in de fikirlerine sinmiş olan bu psikoloji temelli Marksizm eleştirisi karşısında Mandel’in cevabı sanırız yeterince açıklayıcıdır:

Biz Marksistlerin, biz devrimci sosyalistlerin iddiası, deyim yerindeyse “ideal” toplumsal koşulları yaratmak değil, “temel dürtüler”in yıkıcı etkilerinin, yaratıcı olanlar lehine köklü bir biçimde zapt edildiği toplumsal koşulları yaratmaktır.⁴⁸

Nasıl baştan başlamamalı?

Zizek de çoğu post-Marksist gibi devrimleri aslında totaliter yapılar üreten süreçler olarak gördüğünden olsa gerek “Lenin’den Stalin’e geçiş kaçınılmazdı”⁴⁹ görüşünü savunur ve bunu Sovyet rejiminin diktatörce doğasıyla ilişkilendirir. Zizek Leninizm ile Stalinizm arasındaki farkı, bu farkın doğasını yanlış değerlendirmektedir. Lenin’in Stalin’e karşı mücadelesini “kahramanın kendi politikasının ürünüyle dövüştüğünün ve geçmişteki yanlış kararların bu ölümcül uygulamasını durdurmak için artık çok geç kaldığının farkına varması” olarak yorumlarken, bürokrasi sorununun bir ideolojinin ürünüymiş gibi ele alınamayacağı gerçeğini gözden geçiriyor. Bürokrasi ne sadece sosyalizme ne de kapitalizme özgü bir sorundur. Hemen her toplumda kaynakların kıtlığına karşı verilen mücadelede ortaya çıkması muhtemel bir toplumsal katmandır. Sosyalizmde sorun bu katmanın Lenin sonrası dönemle birlikte işçi sınıfının doğrudan çıkarlarıyla ayrışan politikalara yönelmesiydi. Zizek Stalinist bürokrasinin maddi temelleri üzerine, bunun nasıl önlenebileceği üzerine kafa yormak yerine Bolşevik Partisi’nin yozlaşmasını Rusya’daki işçi öncüsünün faaliyetinin gevşemesinin, fiziksel olarak yok olmasının sonucu olarak değil, Lenin’in parti anlayışının ve politikasının bir ürünü olarak ele almaktadır. Bolşevik Devrimi’nin neden yenildiğini nesnel temellerde açıklayamadığı gibi, “tekrar baştan başlayarak” yenilginin nedenlerinden ders çıkartma fırsatını da elimizden almaktadır.

Öte yandan Zizek’in Lenin’i olumlar tutumu da liberal bir Lenin yorumunun ötesine geçmemektedir. Zizek Lenin’e işçi sınıfının bilincini yükselterek, ona devrim yolunda kılavuzluk yapmaya çalışan, sınıf mücadelesindeki yenilgilerinden dersler çıkaran bir önder, bir devrimci olarak değil; güç peşinde koşan ama elini de taşın altına koyan, sorumluluk sahibi,

48 E. Mandel, *Çağdaş Toplum ve Marksizm*, çev. Nail Stalgan, Kardelen yay., İstanbul, s. 40.

49 ÖTSK, s.64.

yenilgi sonrası “tekrar baştan başlayan” bir büyük adam, bir ütopyacı olarak yaklaşmaktadır. Lenin “yaptıklarıyla değil, düşündükleriyle” başvurulan bir figür gibidir. Lenin hakkında şöyle yazar: “İsviçre’ye gitti ve Hegel okumaya başladı. İşte bugün asıl daha fazla ihtiyacımız olan budur”.⁵⁰

Ne yapmalı? Yeni dublör aramayı bırakmalı! Mağaradan çık, işçi sınıfını da görürsün!

Daha önce de vurgulamıştık. Zizek’in günümüz kriz koşullarında “Komünizm Düşüncesi”ni tekrar canlandırma çabası elbette önemli. Burada karşımıza iki soru çıkıyor. Birincisi komünizm düşüncesini hayata geçirmek için verilecek mücadeleler hangi temelde, ne amaçla olacaktır? İkincisi ise bu mücadeleyi verecek siyasal özne kim olacaktır?

Zizek’e göre “Komünizm Düşüncesi”ni meşru kılan kapitalizmin krize yol açan nesnel ve maddi temelleri, emek ile sermaye çelişkisi, kâr mantığı değil, kamusal alanda bazı sosyal hakların kaybediliyor, kapitalizmin artık demokratik niteliğini kaybediyor oluşudur. Zizek günümüzde toplumsal “antagonizma” olarak kamusal mallar (“ortaklıklar”) ile özel sermaye arasındaki gerilimleri öne çıkarmaktadır. Antagonizma kavram olarak uzlaşmaz çelişki demektir. Marx’ın ortaya koyduğu gibi kapitalist üretim tarzında temel antagonizma, uzlaşmaz çelişki, emek ile sermaye arasında kurulan üretim ilişkisindedir. Oysa Zizek’in vurguladığı kamusal malların özelleştirilmesine dayalı gerilimin temelinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulusal ve uluslararası düzeyde işçi mücadeleleri karşısında burjuvazinin vermek zorunda kaldığı bir takım sosyal hakları, dünya ekonomik krizinin derinleşmesi karşısında tekrar geri alma çabası yatmaktadır. Burjuvazi daha fazla kâr elde etmek üzere neoliberalizm adı verilen politikalarla kamusal malları özelleştirmektedir. Bu durum ortada uzlaşmaz bir çelişki değil, emekle sermaye arasındaki mücadelede farklı koşullarda farklı çatışma biçimlerinin olabileceği anlamına gelir. Başka bir ifadeyle ortada bir gerilim vardır, ancak bu, mücadelenin değişik dönemlerdeki güç dengelerine göre tarafların taviz verebilecekleri bir manevra alanını içinde barındırır. Halbuki günümüzdekine benzer büyük bunalım dönemlerinde emekle sermaye arasındaki uzlaşmaz çelişki iyice gün yüzüne çıkar. Artık burjuvazi krizden çıkmak için taviz vermek bir yana daha fazla taviz koparmak üzere işçi sınıfına saldırmak zorundadır. Zizek’in kamusal mallar te-

⁵⁰ <http://www.taz.de/!54640/>

melinde yürütülecek bir mücadele önerisi asıl sorunun, kamusal malların özelleştirilmesinin aslında temel çelişkiyi, sermayenin sömürüyü artırma çabasının bir ara halkası olarak kavrama olanağını elimizden almakta, adeta hedef şaşırtıcı bir işlev görmektedir.

Zizek mücadelede temel hedefini, toplumsal antagonizmayı üretim ilişkilerine, üretim araçlarının özel mülkiyetiyle ilişkili bir alan yerine, ekonominin dolaşım alanına ilişkin, paylaşım ve “haklar” alanına odaklamaktadır.

Toplumsal otorite artık özel mülkiyet tarafından düzenlenmemektedir. Mülkiyetin yapısı bugün çok karmaşık hale gelmiştir. (...) Bu konudaki alçakgönüllü öngörüm, temel mücadelenin özel mülkiyet yanlılığı ya da karşıtlığı biçimindeki eski Marksist terminolojiyle yürümeyeceğidir – özel mülkiyet giderek daha anlamsız hale gelecektir. Sorun bundan sonra ne olacaktır. Çağdaş mücadele bu özgürleştirici potansiyeller ve toplumsal tahakkümün yeni ve doğrudan biçimleri etrafında dönecektir.⁵¹

New Statesman dergisi kendisi ile yapılan söyleşide soruyor: “ufukta yeni bir devrimci aktör görüyor musunuz?” Zizek cevaplıyor:

Hayır, hayır. Ama izin verin size komünizminin sınırlarını açık şekilde tanımlayayım. Badiou ile sorunum ekonomiyi bir siyasal mücadele alanı olarak toptan görmezden gelmesi. Benim için tek gerçek soru çok basit: Fukuyama haklı mı yoksa değil mi? Yani bugün liberal demokratik, kapitalist çerçevede uzun vadede çözümlenebilecek veya en azından baş edilebilecek antagonizmalarımız var mı? Soru budur.⁵²

Bu tespitler ışığında Zizek’in “Komünizm Düşüncesi”ne ilham veren, toplumsal eşitsizliğin kaynağının servet ve gücün adaletsiz dağılımı olduğunu görüyoruz. Kamusal mallardan ödün vermeden servetin reformlarla (Zizek açısından elbette parlamento dışı mücadeleler sonucu elde edilen!) yeniden ve daha adil dağıtımını Zizek’in komünizm ufkunu oluşturmaktadır. Zizek bunun nasıl gerçekleşebileceği konusunda ise bilinemezci tutumunu sürdürür. Bir söyleşide şöyle der:

Bizi tehdit eden büyük felaketler karşısında piyasayı beklemek çözüm değildir.

51 <http://www.scribd.com/doc/53239001/Zizek%E2%80%99le-Soylesi-Kuresellesme-Kapitalizm-Psikanaliz>

52 <http://dunyadanceviri.wordpress.com/2009/10/29/slavoj-zizek-ile-roportaj-tam-metin-jonathan-derbyshire/>

Bu nedenle komünizmin iki boyutunu yeniden keşfetmek zorunluluğu doğar. Birincisi, bugün en önemli mücadele toplulukların (communities) bölüşüm mücadelesidir. İkincisi ne piyasa ne devletin bir çıkış yolu olmamasıdır.⁵³

Söyleşiyi yapanın “Ne devlet ne piyasa çözüm değilseler, peki ne o zaman?” sorusuna ise Zizek şöyle cevap verir: “Teslim ediyorum ki hiçbir basit çözümüm yok. Yine de belirleyici olan, henüz nasıl olduğunu bilmesem de, ulusötesi kitlesel hareketlenmenin yeni bir türünün ortaya çıkıyor olması”.⁵⁴

Zizek’in yaklaşımının arka planında yukarıda kısmen değindiğimiz gibi günümüz kapitalizmini değerlendirmesi yatmaktadır. Zizek’e göre, gibi artık işçi sınıfı da burjuva sınıfı da çok değişmiş durumdadır. Yeni “sınıfsal” ayrışma günümüzde şöyledir: Bir tarafta küresel elitler, süper zenginler, öte tarafta burjuva devlet modelinin kazanım ve haklarından dışlanmışlar. Görüldüğü üzere, sınıf kavramı Zizek için “sahip olanlar” ile “sahip olamayanlar” ya da “dışlananlar” arasında bölünmüşlüğü temsil etmektedir. Zizek’te kapitalizmin iki ana sınıfı burjuvazi ve işçi sınıfı dönüşüme uğramıştır. Burjuvazi “ücretli burjuvazi”ye işçi sınıfı ise “dışlanmışlara” dönüşmüştür.

Burada ücretli burjuvazi kavramı aslında bu ayrışmayı kanıtlamak ve o bildik burjuvazinin kalmadığını göstermek için ortaya atılmış izlenimini uyandırmaktadır. Zira Zizek hem dünya kapitalizmine yön veren devasa şirketlerin sahiplerinin belli aileler (Siemens, Ford, Toyota vd.) ya da yatırım fonu şirketleri sahipleri (Soros, Buffett vd.) olduğunu bilemeyecek kadar ahmak değildir hem de kendisi kitabında İzlanda örneğini verirken “para tekeli”nden bahsetmektedir.⁵⁵ Kimdir acaba bu para tekeline sahip olanlar?

Öte yandan “dışlanmışlar” kavramı da muğlaktır. Kapitalizmde kim, neden dışlanır? Rekabet sürecinde daha fazla kâr elde etmek üzere sermayedarlar yeni teknolojilere yönelirler ve bu zamanla kitlesel işsizliğe yol açar. Kapitalizm uzun dönemli bir kriz yaşıyorsa bu durumda da sermayedarlar bu sefer işçi sınıfının zorlu mücadelelerle elde etmiş olduğu sosyal hakların kalesi olan çeşitli “kamusal alan”lara yeni kâr potansiyeli olarak göz dikerler. Zizek bu konuda üretim alanına gözünü kapatarak, dolaşım alanından hareketle sınıfsal ilişkileri ele almaktadır.

Diğer bir sorun ya da Zizek’in bu konuda diğer bir çelişkisi de düşündüğü mücadelenin gerçek bir siyasi öznesinin bulunmaması veya oldukça muğlak

53 <http://www.heise.de/tp/artikel/32/32157/1.html>

54 <http://www.heise.de/tp/artikel/32/32157/1.html>

55 ÖTSK, s. 44.

olmasıdır. “Nasıl olur da işçi sınıfı kendinde olmaktan kendi için olma-ya geçişi tamamlayamaz”⁵⁶ sorusunu soran Zizek, bu soruyu bir politik örgütlenme ve bir program sorunu olarak değil, bir bilinçdışı sorunu, bir psikanalitik sorun olarak kavrayanları, sınıf bilincinin doğmasını önleyen bilinçdışı libidinal mekanizmaları açıklamaya yönelmiş olanları eleştirir gibidir:

İşçi sınıfının tam da varlığına (toplumsal durum) yazılmış sınıf bilincinin doğmasını önleyen bilinçdışı libidinal mekanizmaları açıklamak için uyandırılmıştı psikanaliz. (...) Aynı sebepten Batılı Marksizm sürekli devrimci fail rolünü oynayabilecek başka sosyal araçları da hastalıklı işçi sınıfının yerine dublör arıyordu: Üçüncü Dünya köylüleri, öğrenciler ve entelektüeller, dışlanmışlar...⁵⁷

Halbuki Zizek’in ideolojiyi merkeze koyan yaklaşımına göre de Sermayenin Gerçek’inden çıkış imkânsız gibidir. Nasıl olmasın ki? İşçi sınıfı devletin ideolojik aygıtlarının egemenliği altında ise sınıf bilinci geliştirmesi neredeyse imkânsızdır. Kanımızca tam da bu nedenle Zizek’in kendisi de “hastalıklı” işçi sınıfının yerine dublör olarak “dışlanmışları” ve tabii sol aydınları koymaktadır. Tıpkı öncülü Marcuse gibi. Ta 1968’te Serge Mallet’in, “başkaldıran öğrencilerin taptığı adam” Herbert Marcuse’ye ilişkin tespitlerine bakalım:

Üretici güçlerin gelişimiyle üretim dizgesi arasında bir çelişme varsa, kim, hangi sınıf, hangi toplumsal kat bu çelişmeyi daha iyi görecek durumdadır? Onun doğurduğu sonuçlara kim katlanmaktadır? Bu düzeni değiştirme olanağına kim en çok sahiptir? Marcuse buna şöyle karşılık veriyor: *üretim sürecinin dışında kalanlar*. Büyük çoğunluğu üretim sürecinin dışında bırakılan başka ırktan azınlıklar. Sözün kısası, sanayi toplumunun bir köşeye fırlattığı insanlar, sürekli işsizler, suçlular falan; öte yandan da, tam tersine, koşullanmanın etkisinden sıyrılmaya sahip kültürel ayrıcalıklılar.⁵⁸

Ne kadar da benzer değil mi? Batı Marksizmini işçi sınıfının yerine dublör aramakla itham eden Zizek’in kendisi de aynısını yapıyor! Bir kere işçi sınıfını ortadan kaldırdınız mı, hangi toplumsal gücün, Zizek’in altını çizdiği “sosyal antagonizmalar”ın ortadan kaldırılmasında çıkarı ve bunu

56 ÖTSK, s. 78.

57 ÖTSK, s. 78-79

58 S. Mallet, *Yeni Dergi*, “Marcuse”, çev. Bertan Onaran, Aralık 1968, Sayı 51, s. 433.

yapabilme gücü olduğu sorusu cevaplanmamış olarak kalmaktadır. Zizek de bu konuda şöyle demektedir:

Komünizm benim için kamusal mallar (commons) için nasıl bir örgütlenme biçimi bulabileceğimiz konusunda henüz çözülmemiş sorundur. Sorunun nasıl çözülebileceğine gelince çok mütevaziyım” ve hatta karamsarım.⁵⁹

Bu konuda karşımıza çıkan diğer bir sorun şudur: Evet, ortada bir iktisadi kriz söz konusu, evet komünizm için ortada maddi temel de mevcut (bir an için Zizek’in toplumsal antagonizmalarını kabul edelim). Ancak burjuva ideolojisi bu kadar güçlü ise insanlar (özellikle “dışlanmışlar”) neden komünizm düşüncesine ve bunun için mücadele etmeye yönelsinler, “kendi için sınıf” haline gelsinler? Burada ya ekonomik krizin kendi başına komünizm düşüncesine ve bunun için mücadele etmeye yol açacağını varsayabiliriz (insanlar pekala faşizm vb. sağ ideolojilerin etkisine de girebilirler) ki bu ekonomik determinizmden başka bir şey olmayacaktır ya da sol aydınların bu ideolojik hegemonyadan ayrışabildiklerinden, “zihinsel dönüşümün”, “kültür devrimi”nin öncülüğünü yapacakları konusunda iradeci bir tutum alacaklarını varsayabiliriz. Zizek solcu aydınlara, sosyal değişimi uygulayacak yeni devrimci faili çaresizce bekleyen solcu entelektüellere bu nedenle seslenir: “Bizim işimizi yapması için başkasını beklemeyi bırak!”⁶⁰

4- Sonuçlar

Bir Kuramcı olarak hiç bilmediğim şeyler üzerine de yazmaya hakkım var. Kuramın mutlaklığına inanıyorum.⁶¹

Zizek

Eski mevzileri savunamayanlar hiçbir zaman yeni mevzileri fethedemezler.⁶²

Trotsky

Dünya ekonomik krizinin önemli bir evresi olan 2008 finansal krizini ele aldığı kitabında Zizek aslında çok anlamlı bir soruyu gündeme taşıyor:

59 <http://pdf.zeit.de/kultur/2011-08/slavoj-zizek-interview.pdf>

60 ÖTSK, s. 80.

61 <http://www.wsws.org/de/2011/sep2011/zize-s02.shtml>

62 Leon Trotsky, *In Defence of Marxism*, New Park Publications, Londra, 1982, s. 222. Bu kitap Türkçe’ye de çevrilmiştir, ama yukarıdaki alıntının bulunduğu makale Türkçe çeviriye alınmamıştır. Türkçe çeviri için bkz. Lev Trotsky, *Marksizmi Savunurken*, çev. Yavuz Alogan, Kardelen Yay., İstanbul, 1992.

Burjuva ideolojisinin hegemonyasının bu kadar dayanıklı ve sürekli olduğu bir dünyada krizi anlamak ve ona çözüm üretmek üzere Marksist bakış açısından nasıl yararlanabiliriz? Liberal ideolojinin ve burjuva demokrasinin sınırlarını nasıl aşarız? Bununla birlikte, bir kitap değerlendirmesinin sınırlı kapsamı içinde göstermeye çalıştığım gibi, bu soruya cevap vereyim derken Zizek zihinsel berraklıktan ziyade kafa karışıklığına yol açmaktadır. Yukarda ortaya koyduğumuz görüşler ışığında Zizek hakkındaki tespitlerimizi özetleyelim.

Zizek'in yaklaşımı ideoloji alanına başat rol vermek suretiyle dünya ekonomik krizinin gerçek nedenlerinin ve neye karşı mücadele edileceğinin anlaşılmasında açık olmaktan oldukça uzaktır. Gerek krizin nedenleri gerekse de krize çözüm olacak politika önerileri konusunda Marx'ı Hegel ve Lacan'la "okumaya" kalkışınca burjuva dünyasının liberal ve idealist ufkunu pek aşabilmiş görünmemektedir. Bir yanda "kapitalizmin başarısı üzerine kurulu yanılısamanın alternatifi yok" demek, hatta kendi de "geçtiğimiz onyıllardan bir ders alacaksak, o da kapitalizmin yıkılmazlığıdır"⁶³ görüşünü dile getirmekte, öte yandan dünya ekonomik krizi bağlamında küresel kapitalizmin sınırlarına işaret etmekte ve komünizm gerekli demektir. İkisi arasındaki bağın nasıl kurulacağı bazen idealizme ("Lenin ne yaptı. İsviçre'ye gitti ve Hegel okumaya başladı. Bugün daha fazla ihtiyacımız olan budur") bazen iradeciliğe ("bizi bekleyen biziz") kayarak bir açıklığa kavuşmamaktadır. Çelişkisi şuradadır ki, neden burjuva ideolojisi bu kadar hâkimken, bizler simgesel düzenin tutsakları olmuşken, komünizm için mücadele edelim? Bu çelişkiyi aşmak için birbirlerini dışlaması gerekmeyen iki somut öneri yapılabilir. Birincisi liberal yaklaşımla bireyin bilinçdışındaki iktidar arzusu ile hesaplaşmayı başlatması, başka bir ifadeyle analizden geçmesi, ikincisi ise sosyalist bir yaklaşımla işçi sınıfının "kendi için sınıf" olabilecek bilince erişmesi için kolektif örgütsel-politik bir mücadelenin parçası olması. Elbette ilk yaklaşım da önemlidir. Ancak somut toplumsal ve politik sorunlar karşısında ve kriz dönemlerinde küçük burjuvazi ile birlikte işçi sınıfının faşizme kayma eğilimlerinin güçlendiği tarihsel deneyimlerle de kanıtlanmışken, işçi sınıfı ve ezilenlerin çoğunun analizden geçmelerini, kendi içlerindeki iktidar arzusu ve baba otoritesi ile hesaplaşmalarını bekleyemeyiz. Yapılacak en doğru şey, Lenin ve Trotskiy'in de 20. yüzyılın başında önlerine koydukları gibi işçilerin bir sınıf bilinci kazanmaları için mücadele etmek, bunun araçlarını geliştirmek ve bunu bir program ve plan çerçevesinde yapmaktır. Zizek 20. yüzyıla damgasını vuran faşizm tehlikes-

63 <http://www.lrb.co.uk/v29/n22/slavoj-zizek/resistance-is-surrender>

inden de işçi sınıfını bürokrasi katmanının dar çıkarlarıyla ikame eden Stalinizmden de gerekli dersleri çıkarmış görünmemektedir.

Zizek nasıl bir mücadele hattı izlenmesi gerektiği konusunda da idealist bir tutum içindedir. Kitapta anlattığı bir fıkrada şöyle diyor: “toplumlarımızda eleştirel Solcuların şimdiye kadar tüm yaptıkları iktidardakilerin taşaklarını kirletmek oldu, esas olan onları koparmaktır”.⁶⁴ Kapitalizme çamur atmak yerine onu “kastre” edeceksek, bunun en iyi yolu kapitalizmi yeniden üreten sermaye-emek ilişkisine müdahale etmekten, emekçilerin egemenliğinde üretim araçlarına el koymaktan geçer. Bir takım reformlar peşinde debelenip durduğumuz takdirde “çamur atmaya” devam etmiş oluruz.

Zizek “dışlanmışlar” vurgusuyla işçi sınıfını göz ardı etmekte, hatta ona sırtını dönmektedir: “Salak değilim. Bugün Leninist işçi sınıfına geri dönmek hiçbir şey getirmez”.⁶⁵ Böylece hangi toplumsal gücün, siyasal öznenin toplumsal çelişkileri ortadan kaldırma gücü ve çıkarı olduğu sorusuna açık ve net bir cevap verememektedir. Dışlanmışlar, eleştirel ekolojistler ve sol aydınların koalisyonuna dayalı bir mücadelenin mümkün kılacağı “demokratik patlama”yı ümit etmektedir. Ancak bu “Komünizm Düşüncesi”ne hizmet etmekten çok orta sınıfın kaygılarına tercüman olma işlevi görmektedir. Zira Londra’da varoşlardan kopup gelen “dışlanmışlar” ayaklanırken, Zizek onları kapitalist tüketim ideolojisinin etkisi altındaki hayvanlara benzetmektedir. Olsa olsa sıranın kendilerine de geleceği kaygısında olan orta sınıfları teskin etmeye dönük bu ithamlar Zizek’in “demokratik patlama”dan orta sınıfın maddi çıkarlarına, özellikle Zizek’in entelektüel emek ve duygusal emek diye tanımladığı “orta sınıf”ın kaygılarını dile getirdiği izlenimini uyandırmaktadır. Zizek’e soruyorlar: “Alternatif nedir?”. Cevaplıyor: “Budala değilim, yeni bir komünist partisi düşü kurmuyorum. Konumum çok daha trajik. Her Marksist gibi kapitalizmin inanılmaz verimliliğine hayranlık duymaktayım ve insan haklarının yararlarını küçümsemiyorum.”⁶⁶ Bu ifade herhalde Marksistlerin değil, “orta sınıf” sol aydınların hissiyatını daha iyi yansıtıyor olsa gerek.

Zizek ve görüşleri, belli bir tarihsel dönemin ve toplumsal sınıfın maddi çıkarlarının ürünüdür. Zizek ve diğer post-Marksistlerin ideoloji ve kültür düzeyinde yürütülecek bir mücadeleyi önplana çıkarmalarının arkasında yatan maddi ve tarihsel temeli göz ardı etmek bu bakımdan büyük bir eksiklik olacaktır. Kapitalist dünya ekonomisinin son 25-30 yıldır uzun süreli ve

64 ÖTSK, s. 78.

65 <http://www.wsws.org/de/2011/sep2011/zize-s02.shtml>

66 <http://rasitgokceli.blogspot.com/2008/02/sil-batan-topya-slavoj-zizek-halk-bir.html>

yapısal bir durgunluk yaşıyor olması, 89’la birlikte Stalinizmin nihai çöküşü, çeşitli ülkelerde işçi sınıfının yaşadığı yenilgiler dünyayı değiştirmeyi önüne koymuş “68 kuşağı” sol aydınlarının büyük bir hayal kırıklığı duymalarına yol açmıştır. Bu gelişmelerin ortaya çıkardığı ruh halidir ki Zizek ve diğer sol aydınlar da karamsar bir yenilgi psikolojisine, hayâl kırıklığı yaşayan sol aydınların yine de “radikal solcu” nasıl kalınır sorusuna cevap arayışlarına yol açıyordu. Bu dönemde söz konusu sol aydınlar mücadele biçiminin sorunlarına odaklanmak yerine, ideoloji, anlam, tüketim dünyasında sorun görmeye ve çözüm aramaya yöneldiler. Bu ruh halinin izlerini Zizek’in muhtelif yerlerde Marx’ın 11. Tez cümlelerini sürekli değiştirmesinde de görmek mümkün:

11. Feuerbach tezini bugün tersine çevirmeli: 20. yüzyılda dünyayı değiştirmeyi biraz hızlı denedik. Bugün gereken dünyayı daha fazla yorumlamaktır.⁶⁷

Bugün ilk görev kesinlikle eyleme geçme konusundaki baştan çıkarıcılığa yenilmemek, ama hegemonik ideolojik koordinatları sorgulamaktır.⁶⁸

Bir söyleşide Zizek’e soruyorlar. Peki şimdi ne olacak? On sene önce yayınlanan bir kitabınızın başlığında yazdığı gibi önümüzde devrim var mı?” Zizek cevap veriyor:

Bu konuda oldukça kıvrığım. Mesele Lenin’in ne yaptığıdır. İsviçre’ye gitti ve Hegel okumaya başladı. Bugün daha fazla ihtiyacımız olan budur. Bugün 11. Feuerbach tezini tersine çevirmeli: 20. yüzyılda dünyayı değiştirmeyi biraz hızlı denedik, bugün onu biraz daha fazla yorumlamalıyız. Yeni bir devrim için hiçbir planım yok. Tek bildiğim 20. yüzyılın barikatları olmayacağı.⁶⁹

Umarız Zizek ve daha önemlisi onu izleyen genç solcular –Zizek’in de kitabında alıntıladığı – Marx’ın 18. Brumaire’inin 1960’dan sonraki yeni baskısı için Herbert Marcuse’un yazdığı giriş yazısındaki yorumuna kulak verirler: “Bazen komedi kılığındaki tekrar, ilk baştaki trajediden daha korkunç olabilir”.

67 <http://www.taz.de/1/archiv/digitaz/artikel/?ressort=tz&dig=2010%2F06%2F25%2Fa0099&cH ash=49daccbc2a>

68 http://www.ubishops.ca/baudrillardstudies/vol5_1/v5-1-article3-zizek.html

69 <http://www.taz.de/!54640/>